

Izvorni znanstveni članak
UDK 312:949.75 "1922"

PRIJEDLOZI POVJESNIČARA RUDOLFA HORVATA O ZAMJENI STANOVNIŠTVA IZMEĐU ISTOČNOG I ZAPADNOG SRIJEMA 1922. GODINE

Mira Kolar-Dimitrijević

1.

Povjesničar dr. Rudolf Horvat (Koprivnica, 14. III. 1873. - Zagreb, 25. V. 1947.) živio je od 1896. do 1901. u Osijeku, a 1901. i 1902. u Zemunu.¹ Ovaj višegodišnji boravak u Slavoniji i Srijemu omogućio mu je da spozna mnoge gospodarske i nacionalne probleme ovog područja i duboke proturječnosti koje su razdirale ovo mnogonacionalno društvo.

Ostavši 1919. godine bez posla zbog kritike novog jugoslavenskog grba,² Horvat se veže uz Radićevu Hrvatsku pučku seljačku stranku, koja krajem 1920. postaje Hrvatska republikanska seljačka stranka. Naime, nakon smrti dr. Antuna Radića 1919. godine Stjepan Radić, gotovo stalno u zatvoru, morao se osloniti na druge suradnike iz redova intelektualaca, pa su se u prvom redu tada našli doktor povijesnih i geografskih znanosti i doktor prava Rudolf Horvat, gospodarski stručnjak Josip Predavec, Fran Novak i mnogi drugi.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu 20. studenoga 1920. Rudolf Horvat se kandidirao kao nosilac Radićeve liste za virovitičku županiju, te u predizbornoj agitaciji posjećuje mnoga slavonska mjesta, rado prihvaćan od svojih bivših osječkih učenika, koji su sada bili ljudi u najmuževnijoj dobi. Objavljuje više članaka u Jeki od Osijeka, te u Hrvatskom listu i na izborima pobjeđuje, ali zbog Radićeve odluke da se apstinira od rada Ustavotvorne narodne skupštine koja je priznavala Monarhiju kao neprijepornu činjenicu, i Rudolf Horvat ostaje izvan parlamentarnih klupa, na kojima sjede i donose važne odluke Pašićevi radikali i Pribičevićevi demokrati, te je to imalo niz vrlo negativnih posljedica za čitav politički, gospodarski i kulturni život Hrvatske.

Nove mogućnosti trebali su pružiti izbori 18. ožujka 1923. godine i za njih se Horvat počeo pripremati još 1922. godine. On objavljuje u Hrvatskom glasu i u Hrvat-

¹ Više detalja u radu M. Kolar-Dimitrijević, *Političko-kulturna djelatnost Rudolfa Horvata u Slavoniji*, pogovor u knjizi Rudolfa Horvata, *Slavonija I i II*, Vinkovci 1994, 273-283.

² M. Kolar-Dimitrijević, *Povjesničar Rudolf Horvat i koprivnička Podravina*, *Podravski zbornik*, 19-20, 1993/1994, Koprivnica 1994, 30.

skom listu studiju "Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)", koja je objavljena i kao posebna knjižica. Čitava Horvatova pažnja okrenuta je u tom vremenu Slavoniji, te se i kandidirao u virovitičkom kotaru i u gradu Osijeku, pa je njegova kandidatska lista prijavljena do 20. veljače 1923. Horvat kritizira izborni zakon upozoravajući da manjina izbornika može po ovom zakonu dobiti većinu, te da parlament neće biti vjerno ogledalo narodne volje, jer će preko proglašenih izbornih okruga Srbija dobiti jedanaest zastupnika previše, a Hrvatska šest premalo. Predizborna borba za ove izbore bila je izvanredno oštra i niti jedna strana nije štedjela drugu. Radikali su napali beogradsku vladu za izdajstvo što dopušta rad društvima kakva su "Hrvatski sokol" i "Hrvatska žena", preko kojih Rudolf Horvat i njegove pristaše djeluju na području Slavonije. Na napad u Politici Rudolf Horvat je odgovorio: "Mi poručujemo gg. oko Politike da smo onda svi mi 'izdajice', ako su to Hrvatski Soko i Hrvatska žena. Ako je hrvatstvo izdajstvo, onda smo mi tim izdajstvom dičimo. Kakova je onda demokracija u državi SHS i kakovo je to stanje, ako u njoj imade četiri milijuna 'Izdajica'."³ Na predizbornom sastanku u Osijeku 4. ožujka 1923. Horvat je rekao da Hrvatska republikanska seljačka stranka "... danas zapravo i nije više stranka: to je čitav hrvatski narod, čitav politički narod, jer i naša braća njemačke, mađarske, češke i rusinske narodnosti, sve su to naši sugrađani, koji u uspjehu naše stvari vide i uspjeh svoje stvari". Horvat je govorio i o hrvatskoj posebnosti, tražeći da se ne primijeni Zakon o podjeli zemlje na 33 oblasti iz 1922. godine, jer da je Hrvatska zemlja koja je preko svog bana uvijek imala svoju političku posebnost. Među ostalim Horvat je rekao: "Mi smo Hrvati miroljubiv narod i nas vrijeđa kad čujemo da ona gospoda u Beogradu opet zvekeću sabljom. Nikada im nije dosta krvi. Premda su ratovali i s Turcima i s Bugarima, i u velikom svjetskom ratu, hoće nas i opet u novi rat uvući."⁴ Međutim kroz veliki svjetski rat nešto je dozrelo u nama: nikada više nedamo se uplesti u navalni rat. Braniti ovaj međunarodno priznati teritorij da, ali u Albaniju, na Timok i u osvajanja, tamo ne možemo ići. Naša mirotvornost nam nalaže da svoje sporove rješavamo pravim, mirmim i poštenim putem, jer tko se laća mača, pogiba od njega. (...) Ja kao historičar znam, da su najbolji vladari bili oni, koji su radili oko mira, ratom se razaraju bogatstva." Međutim očito da ovu poruku nisu shvatili srpski radikali kojima je bila upućena. Iako je i na izborima 1923. godine Rudolf Horvat bio izabran za poslanika, poslanici Hrvatske republikanske seljačke stranke i opet ne odlaze u Narodnu skupštinu, jer zbog republikanizma odbijaju polaganje prisege kralju. Bila su to teška vremena za Slavoniju i Srijem koje prostore su srpski radikali smatrali svojim prostorima, progoneći sve koji su se razlikovali mišljenjem od politike vladajućih stranaka. Presija nad stanovništvom nesrpske narodnosti bila je izvanredno velika i to je ponukalo Rudolfa Horvata da se pozabavi mogućnostima razmjene stanovništva u istočnoj Slavoniji i Srijemu, smatrajući da je to najbolji način da se narod oslobodi nesigurnosti i kojekakvih teških stradanja. Horvat je pokušao načiniti shemu moguće razmjene stanovništva u dvije verzije, te su one ostale sačuvane među njegovim bilješkama.⁵ Međutim taj materijal nikada nije bio objavljen, jer je očito Stjepan Radić

³ Hrvatski list, (Osijek), 20, 25. I. 1923.

⁴ Rudolf Horvat time misli očito na pogranične sukobe s Albanijom i Bugarskom.

⁵ Hrvatski državni arhiv, rukopisna ostavština Rudolfa Horvata, kut. 2. prijedlog je pisan Horvatovom rukom na dvije stranice bez numeracije stranica.

smatrao da se mogućnosti moraju pronaći u suživotu a ne u iseljavanju, a po svemu sudeći i Rudolf Horvat je tome bio sklon, iako je očito pomišljao i na mogućnosti razmjene stanovništva kako pokazuje u ovom radu objavljeni materijal.

Rudolf Horvat bio je u vrijeme jednoipolgodišnjeg zatvora Stjepana Radića glavni politički strateg Hrvatske republikanske seljačke stranke. Kao takav on je sastavio dvije brošure koje se odnose na problem Hrvata i Srba. Sadržaj ovih brošura je Stjepan Radić i potvrdio, a one se s određenim modifikacijama ponavljaju sve do sporazuma Cvetković-Maček 1939. godine. Radi se o brošurama "Hrvati i Srbi" (Osijek 1923) koja je objavljivana i u osječkom Hrvatskom listu i "Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)", Osijek 1922. Prva brošura nastala je proširenjem njegova teksta "Srijemska županija", koji je objavljivao u Obzoru 1919.⁶ U br. 208. istog lista od 4. IX. 1919. on je objavio članak "Hrvati i Srbi", gdje je na temelju popisa iz 1910. zaključio da u istočnom Srijemu živi nešto više od 23.000 Hrvata, a u zapadnom Srijemu o. 23.000 Srba, te jednostavno sugerira zamjenu, iako je otvoreno ne izriče, smatrajući da bi razmjena stanovništva morala biti krajnje sredstvo i nadajući se da bi se i u novoj jugoslavenskoj državi moglo živjeti u nekom suživotu, kao što se to više od dva stoljeća radilo u Habsburškoj monarhiji na području Slavonije, Srijema i uopće Podunavlja. Rudolf Horvat je svakako do tog zaključka došao i stoga što je tada demografska struktura tog područja bila posve drugačija a brojni Nijemci su bili jaki katalizator suprotstavljenih strana. U spomenutom članku Horvat piše da je crta prema kojoj su Ilok, Sot, Kukujevci, Morović, Strošinci i Račinovci na zapadnoj, a Neštin, Erdevik, Kuzmin, Grk, Bosut i Jamena na istočnoj strani nekakva podjela između Hrvata i Srba i objašnjava to povijesnim razvojem, kada je zapadni dio Srijemske županije od 12. stoljeća do osvajanja Turaka bio kao Vukovska županija pod banskom vlašću, a istočni dio da je bio od 1180. pod Ugarskom, od 1526. godine pod Turskom, i da je to posve drugačije područje, iako je 1745. sjedinjeno u jednu županiju od carice Marije Terezije, s time da je 1881. godine Srijemska županija dala ime ovoj teritorijalno najvećoj hrvatskoj županiji.

Zakonom o podjeli zemlje na oblasti iz 1922. godine Vinkovci, Županja i Vukovar uvršteni su u Srijemsku oblast u kojoj su Srbi činili većinu stanovništva. Već do tada zbivanja i iskustvo su pokazali da su zbog manjinskog položaja u ovoj oblasti nepravoslavni bili u lošijem položaju. Još je gore bilo ondje gdje su se katolici i grkokatolici miješali s pravoslavnicima, jer su Srbi, ogorčeni devastacijom Srijema tijekom Prvog svjetskog rata, mnogi i internirani u logoru u Koprivnici, pokazivali otvoreno neprijateljstvo prema katolicima, Hrvatima i Nijemcima od kojih su mnogi sudjelovali u Prvom svjetskom ratu u vojsci Austro-Ugarske Monarhije. Bilo je jako teško živjeti na ovim prostorima i tko je mogao iseljivao se te su to prvi započeli židovski trgovci, suočeni s izvanredno teškom situacijom.

Izbori za ustavotvornu skupštinu u studenome 1920. pokazali su da je Hrvatska pučka seljačka stranka o kojoj beogradske vlasti moraju voditi računa, pogotovo stoga što Stjepan Radić neposredno nakon izbora ugrađuje u ime svoje stranke i republikanizam, pa se onda sada zove Hrvatska seljačka republikanska stranka, dajući joj nešto kasnije i značaj narodnog pokreta, te je napetost između režima i stranke sve više rasla.

⁶ R. Horvat, Srijemska županija, Obzor, 270 do 3. IX. 1919. pa do 215 od 13. IX. 1919.

Rudolf Horvat je u tom vremenu vrlo radikalno i on se kandidirao za poslanika u Vrbovcu. Narednik Todor J. Vojnović, komandir stanice u tom mjestu javio je komandi IV. žandarmerijske brigade da je 5. lipnja 1921. stigao u Vrbovec sa šest ljudi i da je vidio da je u Vrbovcu vrlo živahno, jer se otkriva spomenik Zrinskom, te da je Rudolf Horvat "stvašta govorio", a zapovjednik vrbovačke žandarmerijske stanice Petar Kudelič da sve dopušta.⁷

Agitirajući po sjevernoj Hrvatskoj za Radićevu stranku, a videći kako se srpski dobrovoljci sve više doseljavaju u Hrvatsko Podunavlje nakon Prethodnih odredaba za provedbu agrarne reforme od veljače 1919., zaposjedajući najbolju zemlju veleposjeda bez obzira na domaće poljoprivredne radnike - bezemljaše, te da su nesnošljivosti starosjedilaca katolika i došljaka Srba vrlo izražene, Rudolf Horvat pomišlja da se to može riješiti na taj način da se stanovništvo kulturno razmijeni i na taj način da se uspostave područja kompaktna po vjeri i narodnosti.

Zašto Horvat nikada nije objavio ovaj svoj prijedlog? Odgovor treba tražiti u tome što je bio član slavenski raspoložene Hrvatske republikanske seljačke stranke koja tada nije pomišljala na izlazak Hrvatske iz okvira tek stvorene jugoslavenske države. Vjerojatno su takvog mišljenja bili i ostali članovi stranke, pa tekst ovog sadržaja nikada nije bio pripremljen za tisak, već se ponovno pokušalo govorima o mirotvorstvu i malom domu potaknuti stvaralačke snage obaju naroda. Rudolf Horvat je bio prvi koji je pokušao potražiti savez ne samo s demokratima već i s radikalima, pa je stoga bio i kritiziran. Poput ostalih radićevaca i Rudolf Horvat je smatrao da treba iskušati model suživota Slovenaca, Hrvata i Srba u jednoj državi, iako se iz njegovih navedenih brošura vidi da nikada nije pomišljao na jedinstvo koje bi ugušilo posebnosti naroda. Objavljivanje prijedloga o razmjeni stanovništva bilo bi lijevanje ulja na vatru.

Danas protivni razlozi ovog objavljivanja otpadaju, jer su velikosrbi etničkim čišćenjem i tako potpuno očistili većinu područja⁸ za koja Horvat tako kulturno predlaže "zamjenu", i ne pomišljajući na neko uništavanje domova koji su se stvarali generacijama. Ovo što je od 1990. učinjeno na području istočne Slavonije i zapadnog Srijema istjerivanjem hrvatskog stanovništva s vrećicom u ruci ili likvidiranjem onih koji nisu htjeli napustiti svoje domove, samo je nastavak protjerivanja Mađara poslije 1918. i Nijemaca poslije 1944., iako se takvim stvaranjem etnički čistih teritorija to područje kulturno i duhovno osiromašuje.

Horvatom prijedlog nije nikada dorađen do kraja niti je bio objavljen. Sudeći po ostalim aktivnostima Horvata, a i materijalima kojima se koristio, on je pisan 1922. kada Rudolf Horvat piše studiju "Hrvati u Bačkoj (Bunjevci i Šokci)" i nešto kasnije "Hrvati i Srbi" (Osijek 1923), odnosno kada je na neki način došao do rezultata popisa stanovništva od 31. siječnja 1921. godine, koji je objavljen tek 1932., pod naslovom

---

⁷ Hrvatski državni arhiv, Arhiv Instituta za suvremenu povijest, zbirka "Politička situacija", kut. 1, br. 11.

⁸ U Večernjem listu od 4. VII. 1995. str. 14. objavljeno je da je u Osječko-baranjskoj županiji ostalo samo u baranjskom Petrovu selu 86 ljudi, te u Šumarini 96, a u Vukovarsko-srijemskoj županiji u Antimu 38 i u Tovarniku 74 osobe. U Iloku je još 830 Hrvata i oko 1.000 Slovaka. U Petrovcima je ostalo 650 Hrvata, a u Lovasu 128 Hrvata. Iz Bapske su tih dana protjerani posljednji Hrvati. Dakako poslije srpnja 1995. nastavljena su protjerivanja i mislim da je broj Hrvata u Hrvatskom Podunavlju i zapadnom Srijemu danas vrlo malen, iako se mora očekivati povrat izbjeglica u svoje domove.

"Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. I. 1921" (Sarajevo), nakon što je već bio proveden popis stanovništva 31. ožujka 1931. godine.

Horvat u brošuri "Hrvati i Srbi" otvoreno piše protiv hegemonije srpskog dvora i analizira po vjeri i Srbiju i Bosnu i Hercegovinu, te zaključuje da postoji u jugoslavenskoj državi ravnoteža između pravoslavaca (Srba kojih je 4,712.934 i Hrvata /uključuje i bosanske muslimane/ i Slovenaca kojih je zajedno 4,533.620).⁹ Horvat pri tome griješi i poput Stjepana Radića ne priznaje posebnu bošnjačku narodnost, te piše: "Historijska je činjenica, da su muslimani u Bosni i Hercegovini svojim porijeklom čisti Hrvati. S Hrvatima ih veže zajednički ikavski govor, latinsko pismo i usmena predaja", no priznaje da se neki smatraju i Srbima.

Horvatova razmišljanja su zanimljiva, jer nam pokazuju koliko je Hrvata izgubljeno u Srijemu. Iznosi stanje koje danas ne znamo, što je osobito za manja mjesta koja takve podatke nikada nisu iskazivala. Rudolf Horvat je očito bio vrlo hrabar ne iskušavši sve mogućnosti koje je Karađorđevićev režim mogao upotrijebiti. Koliko je hrabrosti imao Horvat kada je 31. ožujka 1924. u klubu Hrvatske republikanske seljačke stranke u Beogradu održao predavanje "O životnoj snazi hrvatskog naroda", te to predavanje ponavljao u nizu mjesta.¹⁰

2.

Prvi Horvatov prijedlog za zamjenu hrvatskog i srpskog stanovništva u Srijemu i Hrvatskom Podunavlju.

Rudolf Horvat je predlagao da se iz zapadnog Srijema iseli oko 12.406 Srba i da u njihova obitavališta dođe približno isto toliki broj Hrvata iz istočnog Srijema. Međutim nije mogao nikako uskladiti ove odnose, jer je Srba bilo i suviše, pa je razmišljanje o zamjeni proširio i na dio Šokaca iz Bačke, ne precizirajući točno na koji dio Bačke misli.

Tablica 1.

Horvatov prijedlog zamjene hrvatskog i srpskog stanovništva u Srijemu 1922. godine

Hrvati		Srbi	
Naselje	Broj	Naselje	Broj
Mitrovica (a)	3.816	Šid	2.853
Lačarak	205 = 4.021	Erdevik	1.180 = 4.033
Petrovaradin	3.266	Dalj (b)	3.627
Kamenica	947 = 4.213	Erđut	408 = 4.035
Ruma	1.152	Vinkovci	1.114
Srijemski Karlovci	1.889	Vukovar	1.738

⁹ R. Horvat, Hrvati i Srbi, Osijek 1923, 13 i 21.

¹⁰ Hrvatski državni arhiv, Ostavština R. Horvata, bilješke o predavanjima.

Hrvati		Srbi	
Naselje	Broj	Naselje	Broj
Hrtkovci	1.144	Mirkovci	1.135
Nikinci	568	Berkasovo	647
Platićevo	498	Gaboš	490
Surčin	492	Orolik	437
Maradik	272	Novi Jankovci	257
Stari i Novi Slankamen (c)	3.429	Borovo Laze Bršadin	1.770 819 836 = 3.425
Golubinci	1.708	Negoslavci Marinci Mikluševci	1.208 334 142 = 1.684
Čerević, Beočin, Susek, Neštin, (d)	292 255 45 416 = 908	Ilok, Mohovo	450 439 = 889
Morović, Grk, Marinci, Bosut i Rača, Grgurovci	935 45 43 208 51 = 1.282	Jamena	1.520
Novi Banovci	463	Šidski Banovci Vinkovački Banovci	281 235 = 516 (e)
Sombor	9.000	Osijek, Tenje, Čepin, Bijelo Brdo	2.943 2.927 1.262 1.993 = 8.784 (f)
Mala Vašica, Adaševci, Ilinci šidski, Batrovci	575 205 44 326 = 1.148	Bačinci	1.062
Irig, Divoš	243 193 = 436	Privina Glava kod Šida	405
Indija, Čalma	146 122 = 268	Opatovac	283

Hrvati		Srbi	
Naselje	Broj	Naselje	Broj
Šokci iz Bačke		Sotin	95
		Čerević	427
		Šarengrad	233
		Čakovci	177
		Petrovci	209
		Markušici	1.078
		Pačetina	1.106
		Trpinja	2.031
		Bobota	2.158
		Vera	648
		Ostrovo	438
		Dopsin	535
		Koprivna	251
		Čep. Martinci	263

Hrvatski državni arhiv, zbirka R. Horvata, kut. 2. bez signature.

- a. Horvat je nadopisao: Rusini iz Mitrovice (327 od 651) neka zamijene Srbe u Tovarniku (388).
- b. Horvat nadopisao: "Dalj postaje gradom i sjedištem kotara."
- c. Naveden pored zbroja za Stari i Novi Slankamen da Stari ima 466, Novi 2.450 Hrvata, no taj zbroj ne daje 3.429 kako je navedeno.
- d. Neštjn treba biti 366.
- e. Zbroj iznosi kod Hrvata 490.
- f. Zbroj iznosi 9.126, a ne 8.784 kako navodi Horvat.

3.

Drugi Horvatov prijedlog za zamjenu nesrpskog i srpskog stanovništva između istočnog i zapadnog Srijema razlikuje se od prvog. Ističe da treba izvršiti razmjenu 12.406 ljudi sa svake strane.

Kod ovog drugog prijedloga Horvat predlaže da se s Hrvatima povuku još i Rusini, Mađari i Nijemci, odnosno barem dio onih koji su okruženi srpskim stanovništvom. S obzirom na ovo računanje dijela Rusina, Mađara, Slovaka i Nijemaca kod zamjene ovaj je prijedlog svakako mlađi od prvog, a potvrđuje da su i ove nacionalne manjine u novoj jugoslavenskoj državi imale teškoća u suživotu sa Srbima. Ovaj prijedlog Horvata glasi u cijelosti ovako:

"Hrvati iz Gibarca (843) zamijene Srbe u Lazama (819).

Hrvati iz Kukujevaca (1.775) i Adaševaca (203) neka zamijene Srbe u Belom Brdu (1.947).

Hrvati iz Rume (1.152) i Zemuna (2.675), dakle 3.827 da zamijene Srbe u Osijeku (4.581 skupa s vojnicima).

Rusini iz Šida (878) da zamijene Srbe u Vinkovcima (1.184), kamo treba poći iz Šida i nešto hrvatskih obrtnika.

Rusini iz Baćinaca (611), Berkasova (349) i Privine glave (306), dakle ukupno 1.266 da zamijene Srbe u Negoslavcima (1.208) i Sotinu (95) = 1.303.

Hrvati iz Morovića (935) i tamošnji Nijemci (388), te Hrvati iz Rače (110) i Bosuta (147), dakle ukupno 1.580 da zamijene Srbe u Jameni (1.520).

Hrvati iz Male Vašice (575) s tamošnjim Slovacima (161) i drugima (77), dakle ukupno 813 da zamijene Srbe u Molovinu (527) i u Šaregradu (233), dakle ukupno 760.

Hrvati iz Novih Banovaca (463) neka zamijene Srbe u Mirkovcima (1.135).

Hrvati iz Friga i Maradika (243 i 276), dakle ukupno 519, neka zamijene Srbe u Oroliku (437).

Hrvati iz Platićeva (527) i Nikinaca (557), dakle ukupno 1.084, neka zamijene Srbe u Markušici (1.078).

Hrvati iz Starog (466) i Novog Slankamena (2.450), dakle ukupno 2.913, neka zamijene Srbe u Borovu (1.770), Bršadinu (836) i u Marincima (334), dakle ukupno 1.940.

Hrvati iz Čerevića (292) neka zamijene Srbe u Opatovcu (283).

Hrvati iz Neština (316) i Beočina (255), dakle ukupno 571, neka zamijene Srbe u Iloku (450) i u Čakovcima (177), dakle ukupno 627.

Hrvate iz Šida (525) i Batrovaca (326), dakle ukupno 841, treba zamijeniti za Srbe u Tovarniku (388), Šidskim Banovcima (281), vinkovačkim Banovcima (235) i Mikluševcima (142), ukupno 1.046.

Hrvati iz Berkasova (90), Privine Glave (46), Bingule (43), Grka (45), Grgurevaca (51), Ilinaca (44), Martinaca (43), iz Mangjelosa (37), Čalme (122) i Divoša (193), dakle ukupno 677 neka zamijene Srbe u Ostrovu 638.

Hrvati iz Petrovaradina (3.373) i Kamenice (947) i Karlovca (2.077), dakle ukupno 6.397 neka zamijene Srbe u Dalju (3.185), Vukovaru (1.738), Petrovcima (204) i u Čepinu (1.277), dakle ukupno 6.404. Ako s njima pođu također Nijemci iz Karlovaca (190) i Petrovaradina (467), te Mađžari iz Karlovaca (201) i Petrovaradina (257), dakle ukupno 1.105, onda se može zamijeniti također Srbe u Erdutu (408) i u Veri (648), dakle ukupno 1.056.

Hrvati iz Mitrovica (3.816) i Lačarka (205), dakle ukupno 4.021, neka zamijene Srbe u Trpinji (2.031) i u Boboti (2.158), dakle ukupno 4.189. Ako s njima pođu još Rusini (581), te nešto od mitrovačkih Nijemaca (1.633) i Mađara (549), dakle 2.863, onda mogu zamijeniti (pomiješani s mitrovačkim Hrvatima) također Srbe u Gabošu (490) i u Pačetinu (1.106), dakle 1.596, te u Dopsinu (607) i u Koprivni (251), dakle ukupno 2.454.

Hrvati iz Golubinaca (1.708) i Surčina (492), dakle 2.200 neka zamijene Srbe u Tenju (2.139).

Hrvati iz Erdevika neka zamijene Srbe u Ljubi kod Iloka (134).

Hrvati iz Stare Pazove (128), Krčedina (60), Novih Karlovaca (68), Starih Banovaca (72), Bukovca (72), Indije (146), Beške (58), Čortanovaca (31), dakle ukupno 635..."¹¹

4.

Koliko bi se nevolje izbjeglo da je prijedlog Rudolfa Horvata izašao u javnost i da se tada izvršilo razgraničenje između hrvatskog i srpskog područja na etničkoj osnovi. Rudolf Horvat je zapravo priželjkivao čvrstu etničku granicu, uočavajući da se struktura zapadnog Srijema danomice mijenja pridoaskom solunskih dobrovoljaca na veleposjed grofa Eltza, Hideghetija i drugih. On je grupirao na jednoj strani Hrvate, a na drugoj Srbe, odnosno kada nije mogao doći do zadovoljavajućih zamjena bez zadiranja u Bačku on u drugoj varijanti računa sa Slovacima, Rusinima, Mađarima i Nijemcima, ne računajući na njihovo potpuno iseljavanje iz srpskih područja, kako je to predvidio za Hrvate.

---

¹¹ Horvatove bilješke se ovdje prekidaju. Budući da je prijedlog pisan na obje strane papira bez numeracije, ne možemo znati je li bilo još teksta.

Budući da spis nije očuvan u cijelosti, i budući da nije formuliran kao definitivan prijedlog, ni mi ga dalje ne razrađujemo ali mislim da je potrebno upozoriti da je suživot Hrvata i Srba na prostorima Hrvatskog Podunavlja i istočne Slavonije toliko težak da je Rudolf Horvat pomišljao da treba izvršiti zamjene između hrvatskog i srpskog stanovništva, što je mnogo manje bolno nego etničko čišćenje ratom i uništavanjem.

Svakako je zanimljivo da se za ideju potrebne zamjene na koju je došao Rudolf Horvat 1922. godine zalaže i akademik Dubravko Jelčić 1990. kada piše: "i to je bolje nego se vječno svađati i mrziti".¹² No koliko je toga propušteno od 1922. do 1996. i u koliko su slabijoj poziciji Hrvati u odnosu na 1922., kada ih je bilo posvuda po čitavom Srijemu i kada su bili susjedi ne samo Srbima već i Nijemcima, Mađarima, Slovacima i Rusinima, od kojih nekima više nema traga na tim prostorima. Umjesto zamjene Srbi su iskoristili prvu i drugu jugoslavensku državu za iseljavanje svih koji nisu bili Srbi. To se provodilo na različite načine i različitim metodama, često gotovo nezapaženo, opravdavajući to često željom pojedine obitelji za iseljavanje u krajeve višeg standarda, osobito odlaskom u emigraciju. Danas Hrvate u mnogim mjestima Srijema gdje su poslije Prvog svjetskog rata bili dosta brojni uopće nema, pa su Srbi gotovo postigli svoj cilj stvaranja etnički čistog područja u krajevima gdje su ranije živjeli pripadnici više naroda među kojima su i Hrvati i Srbi bili tek dio.

Ono s čim se Hrvati nisu ni usudili izaći u javnost, kako ne bi poremetili dobrosusjedske odnose sa Srbima Srbi su jednostrano proveli i tako do 1991. znatno izmijenili demografsku sliku Srijema i Slavonije. Postavlja se samo pitanje gdje su one tisuće i tisuće Hrvata koje su živjele u Srijemu. Bilo bi zanimljivo izraditi analizu njihovog egzodusa, stapanja ili nestanka, usporediti vrijeme nakon Prvog svjetskog rata s ovim današnjim i naučiti iz povijesti ono što nam ova znanost može pružiti.

---

¹² D. Jelčić, Dnevnik od rujna do rujna (1989-1990), Zagreb 1991, 237.

Zusammenfassung

DIE VORSCHLÄGE DES HISTORIKERS RUDOLF HORVAT ZUM BEVÖLKERUNGSUSTAUSCH ZWISCHEN OST- UND WESTSRJIEM IM JAHRE 1992

Mira Kolar-Dimitrijević

Unter den Notizen im Handschriftennachlaß von Dr. Rudolf Horvat, der sich im Staatsarchiv Kroatiens befindet, ist auch ein dicht mit Zahlen und Ortsnamen beschriebenes Blatt. Es handelt sich dabei um Überlegungen Horvats zu Möglichkeiten eines abgesprochenen Bevölkerungsaustausches zwischen Serben und Kroaten, der auf den Angaben von der 1921 im Gebiet von Ostslawonien und Srijem im Jahre 1921 abgehaltenen Volkszählung basiert, da die häufigen Zusammenstöße, über die die Zeitungen nach dem Ersten Weltkrieg häufig und ausführlich berichteten, ihn auf diese Idee gebracht hatten. Rudolf Horvat trat mit diesen Vorschlägen nie an die Öffentlichkeit, denn Stjepan Radić wollte davon gar nichts hören und zog so etwas nicht als Möglichkeit der Befriedung dieses empfindlichen Gebietes im Osten Kroatiens in Betracht, da er fest an die Möglichkeit des Zusammenlebens auf südslawischer Basis glaubte. Aber Prof. Dr. Rudolf Horvat war in Osijek beschäftigt und auch in Zemun, er kannte die Menschen in diesem Gebiet und hatte auch sehr unangenehme Erfahrungen, nicht nur während der Jahrhundertwende, sondern auch nach dem Ersten Weltkrieg, als er dieses Gebiet besuchte und versuchte, für die Partei Radićs zu werben, als sich die Serben da nämlich wie Sieger und Eroberer aufführten.

Für uns ist interessant, daß Horvat die Anzahl der Kroaten in Orten anführt, wo heute überhaupt keine Kroaten mehr leben, wodurch eigentlich erwiesen ist, daß die Kroaten systematisch nach Westen abgedrängt wurden. Andererseits zeigt er die Zahlen der Serben in der Orten, wo die Kroaten in der Mehrheit waren. Die Angaben über Nationalitäten aus der Volkszählung von 1921 wurden nie offiziell veröffentlicht, und Horvat gibt nur von wenigen Ortschaften Angaben. Die Idee vom Bevölkerungsaustausch kam Horvat deshalb, weil die Durchführung der Agrarreform und die Kolonisierung viele Serben in dieses Gebiet gebracht hatte, viele Freiwillige - einstige Kämpfer an der Salonikifront, Menschen aus dem engeren Bereich Serbiens, wobei gleichzeitig die Kroaten, Ungarn und Deutschen das Gebiet verließen.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 140 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, travanj 1997.